

FÖRENINGEN ORDFRONT

MR-DAGARNA

DEMOKRATIAKADEMIN

ORDFRONT FÖRLAG

ORDFRONT

MAGASIN

LEDARE

REPORTAGE

KRÖNIKOR

ESSÄ

DEBATT

KULTUR

INTERVJU

LÄS SOM PDF

BLI MEDLEM

REPORTAGE

KULTUR

DEBATT

ESSÄ

LEDARE

INTERVJU

KONTAKTA OSS

BLI MEDLEM

MR-DAGARNA

FÖRENINGEN ORDFRONT

DEMOKRATIAKADEMIN

ESSÄ

DEN KONSERVATIVE POSTMODERNISTEN

f Share Tweet

Jordan B Peterson älskas och hatas över hela världen. Varför väcker en självhjälpsbokförfattare sådana känslor? Evolutionsbiologen Patrik Lindenfors dissekerar den kanadensiske psykologens läror, och förklarar varför det är svårt att förhålla sig neutralt till dem.

Jag börjar skriva denna text under Jordan B Petersons Sverigebesök i november. Han är på framsidan och två uppslag i Dagens Nyheter, gästar Svt-programmet Skavlan, och har som förmodligen första psykologiprofessor någonsin framträtt på Cirkus i Stockholm – två fullsatta kvällar, euforisk publik. Hans självhjälpsbok är en global bestseller. Peterson äger debatten, som hans passionerade beundrare skulle sagt.

Samtidigt faller akademiker (som jag, nu) över varandra för att plocka isär hans budskap. Han kallas allt från manschauvinist till fascist och placeras ofta tillsammans med alternativhögern, trots att han själv beskriver sina politiska tankar som »klassiskt brittiskt liberala«. Varför väcker Peterson så starka känslor?

Låt oss börja från början. Petersons berömmelse kickstartades hösten 2016 då han offentligt kritiserade införandet av könsidentitet och könsuttryck bland de kanadensiska diskrimineringsgrunderna. Internetvideor med honom blev virala, och i ett slag hade de som anses att »Nu har det väl ändå gått för långt« fått en intellektuell som stödde deras åsikter. Ett program på Channel 4, där intervjuaren försökte besläta Peterson med att vara manschauvinist genom att lägga ord i hans mun, säkerställde hans hjältestatus hos dessa. Peterson tog tillfället i akt och delade sina föreläsningar på YouTube – hans kanal har nu 1,5 miljoner prenumeranter och hans videor har setts 75 miljoner gånger.

Han kom till Sverige för att sälja sin självhjälpsbok *12 livsregler, ett motgift mot kaos*, där råden låter lite som om de kom från en konservativ mamma, uppfordrande och banala: »stå rak«, »tala sanning«, »ägna dig åt det som är meningsfullt«, »var precis i ditt tal«. Varje råd i boken motiveras med en vindlande prosa och fritt flytande associationer där allt och inget hänger ihop.

Men om unga män känner sig hjälpta av att någon säger åt dem att skärpa sig – vad är problemet? Det har ju deras mammor sagt åt dem i alla tider. Varför gör han många – inklusive mig – upprörda?

För att ge ett grundligt svar på detta tänkte jag dela upp Petersons budskap i delar. Dels levererar han självklara observationer om världen, som att man själv har ansvar för att ta tag i sitt liv och att män och kvinnor har olika förutsättningar. Dels levererar han grundläggande etiska tumregler, so

att det är bättre att tala sanning än att ljuga, att man bör lyssna på andra och vara vänlig.

Men vore det bara triviala omvärldsobservationer och grundläggande livsregler så skulle Peterson vara oproblematiske. Har man diskuterat honom på internet stöter man också på just den typen av försvar. »Jaja, han säger en del dumheter, men det finns också många guldgrubor.« Ett ganska svagt argument, eftersom det går att använda om nästan vem som helst. Alla säger bra saker ibland och de flesta har nog sagt åt sina barn att skärpa sig. Det gör oss inte till självhjälpsgurus. Låt oss istället se var problemen uppstår. Peterson påstår sig vara rationell och vetenskaplig, lägger fram fakta och drar slutsatser. Men här uppstår problem: hans slutsatser följer inte alltid från premisserna. Vad följer till exempel från observationen att män och kvinnor har olika förutsättningar – att detta är naturligt och därmed önskvärdt? Det är vad Peterson hävdar. Men de följer inte alls, utan är ett prov på det tankefel kallat det naturalistiska felslutet: man kan inte gå från en observation om hur världen är till en preskription för hur världen bör vara utan att någonstans på vägen föra in en värdering. När man gör det har man börjat tycka. Så Peterson tycker att män och kvinnor bör vara olika. Det får han förstås göra, men då vore det ärligare att påpeka att han bara läde fram sin åsikt. Peterson excellerar i det naturalistiska felslutet.

Peterson och biologin

För många biologer är Peterson ett rött skynke, mycket på grund av hans felaktiga användning av biologi. Att någon som ofta anför vetenskapliga studier som grund för sina åsikter har så dålig koll på hur man kan använda evolutionsbiologi för att förstå människan är förbluffande. Det räcker inte att bara slänga ur sig observationer från djurvärlden, som att humrar och gårdsmysar har dominanshierarkier, för att med detta påstå att hierarkier är något naturligt även för människor. »Dominanshierarkier har varit ett i grunden permanent inslag i de livsvillkor som allt komplext liv har anpassat sig till« skriver Peterson (s.12). Därifrån tar han sig obehindrad vidare till ett normativt uttalande: »Låt dig inspireras av den segerrika hummern med dess 350 miljoner år av praktisk visdom. Stå rak i ryggen och skjut bak axlarna.« (s. 30)

Problemet är att dominanshierarkier inte är något konstant under evolutionen, utan tvärtom väldigt föränderligt. För att bara ta ett exempel, en art som är närmare släkt med oss än hummern, kan vi ta sjöpingen. Detta djur har egenheten att när larverna funnit en lämplig hemvist så sätter de sig fast vid underlaget och äter upp sin egen hjärna. Och utan hjärna och rörelseförmåga är det förstås omöjligt att ha dominanshierarkier.

Att använda humrar som evidens för det naturliga med hierarkier är som att använda sjöpingar som evidens för att det är bra att återanvända energi man investerat i hjärnan till viktigare organ. Det går inte ens att använda exempel från riktigt nära besläktade arter för att dra slutsatser på det sätt Peterson gör. Schimpanser och andra primater är pälsbeklädda över hela kroppen, något som givetvis inte kan tas som intäkt för att vi människor borde vara det. Det är inte så man använder biologi för att förstå människan. Annars skulle vi lätt kunna hitta en art för varje möjlig – och omöjlig – åsikt.

Men så resonerar Peterson. Han refererar till vetenskapliga fakta för att dra slutsatser som inte följer dessa. Det gör att man blir upplyst – han berättade ju om det vetenskapliga resultatet –

samtidigt som man blir vilseledd. Påståendet att Peterson är sanningssägare blir därför sant, samtidigt som att det är sant att han bluffar.

Kaos och ordning – kvinnligt och manligt

Jordan Peterson arbetar i Carl Jungs efterföljd, i den skola som kallas analytisk psykologi. Det innebär att han menar att människor lär sig hur de ska navigera i världen genom att hålla sig med en uppsättning berättelser, eller myter, som innehåller »arketyper«. Arketyper är representationer av det som jungianismen hävdar är för alla människor i alla tider universella föreställningar – som mamman, hjälten, eller draken. Dessa har rötter långt ner i människans historia, eller ännu längre tillbaka, i våra evolutionära rötter. Genom att studera klassiska myter och berättelser, menar jungianer, kan man se värderingar och fasta mönster som är kulturöverskridande och på så sätt avslöja de strukturer som styr oss.

Enligt Peterson är evangelierna den ultimata hjälteberättelsen, där Jesus ger sitt liv för oss alla, en arketypisk hjälteberättelse som går igen i allt från *Narnia* till *Harry Potter*. Berättelser som är på trots mot arketypiska berättelser står han dock inte ut med. Till exempel avfärdar han med avsmak filmen *Frozen*. I Petersons värld går den typen av oberoende kvinnor som skildras där tydligen mot den naturgivna ordningen.

Peterson gör vidare en tämligen stor sak av dikotomin kaos och ordning.

»Kaos är vad som breder ut sig, för evigt och gränslöst, bortom gränserna för alla tillstånd och tankar och all disciplin. Det är främlingen, den okända, det är medlemmen av ett annat gäng, prasslet i buskarna om natten, monstret under sängen, din mors dolda vrede och ditt barns sjukdom.

[...]

Ordning är folkstam, religion, hård, hem och land. Det är det varma trygga vardagsrummet där brasan brinner i eldstaden och barnen leker. Det är nationsflaggan. [...] Det är traditionens storhet, bänkraderna i klassrummet, tågen som avgår punktligt, kalendern och klockan.« (s. 38)

I Petersons värld är givetvis kaos kvinnligt och ordning manligt (det är ingen slump att undertiteln hans bok är »ett motgift mot kaos«). Den som »vet« kan se den här dikotomin överallt: i kvinnligt och manligt, i de två trianglar som bildar Davidsstjärnan (nedåtppekande triangel = kvinnligt, uppåtppekande = manligt), i yin och yang, i ljus och mörker och så vidare – allt det finns två av gå att trycka in i denna tolkningsram. Det här är »sant« enligt Petersons språkbruk, inte för att det stämmer med verkligheten, utan för att det har goda konsekvenser.

En del ser fascism i uttalanden som dessa, med tolkningen att ordning (»folkstam, religion, hård, hem och land«) skulle vara något bra medan kaos (»främlingen, den okända, [...] medlemmen av ett annat gäng, prasslet i buskarna om natten«) är något dåligt. Det är nästan svårt att se det annorlunda, med tanke på de exempel han valt. Men det är ändå att misstolka Peterson, för han noga med att påpeka att ordning och kaos måste samexistera, på samma sätt som kvinnor och män måste samexistera. Han menar dock att manligt och kvinnligt är väsensskilda fenomen till s

natur och har varit det sedan länge.

»De personligheter som vi utvecklats att uppfatta har så gott som alltid funnits, i förutsägbar form och i typiska hierarkiska konfigurationer. De har exempelvis varit manliga eller kvinnliga i en milja år. Det är en lång tid. Uppdelningen av liv i dess två kön inträffade före utvecklingen av flercelliga organismer.« (s. 41)

Återigen denna blandning av sant och falskt. Ja, den första förekomsten av sexuell reproduktion verkar ha uppkommit för mer än en miljard år sedan. Men nej, det innebär inte att könsroller har varit något beständigt sedan dess. Hos sjöhästar är det hanarna som föder barnen, hos fåglar är det honorna som har det som motsvarar vår Y-kromosom (fast hos dem kallas det Z-kromosomen), hos räkor och en del fiskar byter alla individer kön under livet, hos sniglar är alla hermafroditer – könsuttryck är inte alls konstanta under evolutionen.

Fast till Petersons försvar måste man tillägga att det ibland verkar som om den allmänna debatten inte klarar av vetenskapliga resonemang kring könsskillnader. Så när Peterson slog sig ner hos Skavlan kunde han inför en till synes bestört Annie Lööf berätta om resultat som visar att om man möjliggör för människor att välja mer fritt efter preferens än efter ekonomisk nödvändighet så välj människor som kan välja mer fritt mer ojämlikt (»jämställdhetsparadoxen«). Responsen Annie Lööf gav i TV blev att »We don't agree on that«, vilket är ett något märkligt förhållningssätt till vetenskapliga resultat. Det finns också en faktisk poäng i att fundera över om människor kanske fungerar bättre i sammanhang de evoluerat i än i andra sammanhang – men då måste man vara mycket mer noggrann med vetenskapen än Peterson.

Patriarkatet återupptäckt

Intressant nog börjar feminister med samma observation som Peterson, i att »det finns skillnader förutsättningar mellan män och kvinnor«. Vad man gör med en sådan observation är dock inget som följer av sig självt på det sätt som Peterson (och vissa feminister) försöker få det att framstå. Peterson analyserar det mänskliga berättandet och ser arketyper i allt han ser, från *Bibeln* till Disney. Feminister ser samma mönster, att myter och berättelser om och om igen återkommer till samma teman, samma normer. Om det är något som Petersons analyser av arketyper visar är dock hur genomsyrad till exempel *Bibeln* och Disneyfilmer är av kulturkonserverat tankegods, av fixa könsroller. Med en feministisk utgångspunkt kan man säga att Peterson har återupptäckt patriarkatet.

Här ligger det märkligaste med Jordan Petersons hela värv. Trots att han säger sig vara en svuren motståndare till postmodernismen använder han sig precis av de verktyg han kritiserar. Allt är berättelser, där distinktionen mellan sant och falskt inte står att finna i någon yttre verklighet – allt handlar om tolkningar och »stora narrativ«. Den enda skillnaden ligger i Petersons värdekonserverativa anslag.

Hans konservativa värderingar har gjort honom till en älskling hos religiösa, där till exempel tidningen *Världen Idag* skriver att Peterson bara påpekar »provocerande fakta om kön« och teologen Joen Halldorf menar att »Hans budskap är klassisk dygdetik: såväl världen runt dig som

ditt eget liv är en enda oreda. Vad du behöver är ett ideal att sträva mot, samt dygd och disciplin för att förverkliga det.» Detta trots att Petersons sätt att tolka de religiösa berättelserna – som orr de är helt jämförbara med Harry Potter och Disney – egentligen borde göra honom till de religiösa största fiende. Om det är kompetenta framföranden av arketypiska berättelser som är det centrala vad händer med de religiösa sanningsanspråken? Om berättelserna är utbytbara, varför traggla med kristen mytologi?

Tankeoreda

»En kvinna behöver medvetande för att bli räddad, och som nämnts ovan är medvetandet symboliskt manligt och har varit så sedan tidernas begynnelse.» (s. 349)

Synar man Petersons budskap närmare – vad betyder ens citatet här ovanför? – är det sådan uppenbar tankeoreda att man ganska lätt hamnar i att göra sig lustig över både honom och hans publik. En publik bestående av kulturkonservativa, unga pojkar som inte får ligga och alternativhöger med en negativ fixering vid feminism. Fördelen med att arbeta postmodernt på det sätt Peterson gör är att varje adept kan plocka just sina russin ur kakan. Försöken att skämma ut denna publik har därför varit många.

Det är förmodligen här man kan finna svaret på frågan varför Peterson väcker så starka känslor. För dem han ger riktning, mening och bekräftelse blir varje raljerande ifrågasättande ännu en bekräftelse på att de är under attack. För de som inte klarar av hans konservativa postmodernism samt alltför fria förhållande till vetenskapliga resultat och logiska resonemang är han lika uppenbar en lurendrejure.

Jag tror tyvärr att föraktet Peterson möter – som jag själv känner – kan vara farligt. Han ger många unga män en känsla att de åter själva har kontroll över sina liv. Och det känns förmodligen uppfriskande med en bildstormare som ifrågasätter rådande konsensusnarrativ. I Petersons arketypiska berättelser kan vem som helst kliva in i hjälterollen. Och vem vill inte vara hjälten i sitt eget liv? Visst ska man kritisera Petersons irrläror – och i viss mån hans febriga adepter. Men kanske borde vi då även erbjuda bättre berättelser om individens sammanhang och värde.

Patrik Lindenfors är evolutionsbiolog och forskare vid Institutet för Framtidsstudier.